

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Dan Sivka

Varnostna namembnost zaklonišč v Sloveniji po hladni vojni

Diplomsko delo

Ljubljana, 2015

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Dan Sivka

Mentor: red. prof. dr. Marjan Malešič

Varnostna namembnost zaklonišč v Sloveniji po hladni vojni

Diplomsko delo

Ljubljana, 2015

ZAHVALA

Zahvaljujem se najbližjim, ki so me podpirali in spodbujali na celotni študijski poti.

Zahvalo namenjam tudi mentorju red. prof. dr. Marjanu Malešiču pri usmeritvah in strokovni pomoči pri izdelavi diplomskega dela.

Varnostna namembnost zaklonišč v Sloveniji po hladni vojni

V uvodnem delu diplomskega dela argumentiram pomembnost izbire naslova in posledično relevantnost vloge zaklonišč skozi aktualne geopolitične kazalce in ostale nevarnosti, ki pretijo sodobnemu svetu. V nadaljevanju v zgodovinskem okvirju predstavljam politiko gradenj zaklonišč v Sloveniji, in to vse od Kraljevine Jugoslavije, do današnjih dni. Zgodovinski okvir nam podrobno prikaže, kako so različne geopolitične razmere, ter različni politični sistemi na slovenskem vplivali na samo pomembnost zaklonišč za varovanje civilnega prebivalstva. V samem jedru diplomskega dela sem za potrebe raziskovalnega vprašanja, ki se navezuje na varnostno namembnost zaklonišč v Sloveniji po hladni vojni, odgovore poiskal tako v teoriji kot praksi. V teoretičnem delu sem predstavil vitalne pravno-formalne dokumente, ki urejajo vprašanje zaklonišč v Sloveniji. Za potrditev teorije sem izvedel intervjuje z javnimi uslužbenci na lokalni in državni ravni, ki so odgovorni za zakloniščna. V zaključnem delu sem primerjal ujemanja med prakso in teorijo ter tako poskušal dobiti odgovor na samo raziskovalno vprašanje.

Ključne besede: zaklonišče, varnost, namembnost, hladna vojna.

Safety purpose of shelters in Slovenia after the cold war

Through current geopolitical and terrorist events I explain in the introduction of the Thesis the rationale behind the chosen title and, consequently, the key role of shelters. I continue with the historic representation of the shelter-building policies in Slovenia, from The Kingdom of Yugoslavia up to present day. Historical background shows us in detail how the different geopolitical situations and the different political systems affect the importance of shelters to protect civilians in Slovenia. For the purposes of the research question of the security purpose of shelters in Slovenia after the Cold War, I present both theoretical and practical answers in the core of the Thesis. In the theoretical part I present vital legal and formal documents governing the issue of shelters in Slovenia. To confirm the theory I will conduct interviews with public servants at local and national level who are responsible for the Shelters in Slovenia. In the final part, I will attempt to compare the correlation between practice and theory and try to get an answer to the research question.

Key words: shelters, safety, purpose, cold War.

KAZALO

1	UVOD.....	8
2	METODOLOŠKI OKVIR IN RAZISKOVALNO VPRAŠANJE.....	9
2.1	Predmet in namen proučevanja.....	9
2.2	Opredelitev metod dela in pristopov	9
2.3	Raziskovalno vprašanje	10
2.4	Opredelitev ključnih pojmov	10
2.4.1	Zaklonišča	10
2.4.2	Varnost	10
2.4.3	Namembnost.....	11
2.4.4	Hladna vojna	11
3	ZGODOVINSKI PREGLED GRADENJ ZAKLONIŠČ V SLOVENIJI	11
3.1	Strategije in načrti protiletalske obrambe v Kraljevini Jugoslaviji	11
3.2	Zaklonišča med 2. svetovno vojno	13
3.3	Zaklonišča po 2. svetovni vojni.....	16
3.3.1	Obdobje 1951–1974.....	17
3.3.2	Obdobje 1974–1991	19
4	UREDITEV ZAKLONIŠČ V SLOVENIJI PO OSAMOSVOJITVI.....	20
4.1	Tipologija zaklonišč v Sloveniji	20
4.2	Formalno-zakonska ureditev zaklonišč v Sloveniji.....	21
4.2.1	Zakon o varstvu pred naravnimi in drugimi nesrečami (ZVNDN-UPB1).....	22
4.2.2	Uredba o graditvi in vzdrževanju zaklonišč	24
5	VARNOSTNA IN MIRNODOBNA UPORABA ZAKLONIŠČ V SLOVENIJI	28
5.1	Intervju s poveljnikom civilne zaščite Republike Slovenije	29
5.2	Operativna uporaba zaklonišč v Sloveniji	30
5.2.1	Celje	31
5.2.2	Zasavje	31
5.2.3	Posavje, Dolenjska	32
5.2.4	Gorenjska	32
5.2.5	Goriška, Obala.....	33
5.2.6	Ljubljana.....	33
5.2.7	Maribor.....	36
5.2.8	Murska Sobota.....	36

6	ZAKLJUČEK	37
7	LITERATURA	40

SEZNAM KRATIC

FLRJ	Federativna ljudska republika Jugoslavija
ISIS	<i>Islamic state of Iraq and Syria</i> – Islamistična država v Iraku in Siriji
JLA	Jugoslovanska ljudska armada
LO	Ljudska obramba
MOL	Mestna občina Ljubljana
NUS	Neeksplozirana ubojna sredstva
OLO	Okrajni ljudski odbor
PLZ	Protiletalska zaščita
RKB	Radiološko, kemični in biološko
RS	Republika Slovenija
SFRJ	Socialistična federativna republika Jugoslavija
SSKJ	Slovar slovenskega knjižnega jezika
SZ	Sovjetska zveza
URSZR	Uprava Republike Slovenije za zaščito in reševanje
ZDA	Združene države Amerike
ZVNDN	Zakon o varstvu pred naravnimi in drugimi nesrečami

1 UVOD

Tema za diplomsko delo se mi zdi specifična, kompleksna in posledično zanimiva že zaradi prepričanja splošne javnosti, kjer vlada določeno mišljenje, da so zaklonišča zgodovinska pozabljena zgodba, z drugimi besedami veljajo samo še kot »spomeniki« nekdanje države Jugoslavije in takratnega geopolitičnega stanja hladne vojne.

Relevantnost vprašanja namembnosti zaklonišč lahko obravnavamo iz dveh vidikov. Prvi vidik je tradicionalno vojaški – zaščita pred vojaškimi grožnjami, drugi vidik pa zaščita pred nesrečami, kot sta bili v naši relativno bližnji preteklosti jedrski nesreči v Černobilu leta 1986 in Fukušimi leta 2011.

Prvi vidik lahko argumentiramo tako, da pogledamo razvoj sodobnega varnostnega stanja v svetu. Po mnenju strokovnjakov so možnosti obsežnega globalnega konflikta majhne, paradokсно pa po podatkih iz obrambne ekonomike države sveta skupno za obrambne izdatke namenjajo višje število finančnih sredstev, kot so na samem vrhuncu hladne vojne.

Vpogled na sodobni geopolitični svet nam razkrije problematično sliko, kjer se odvijajo različna krizna žarišča. Poudariti moram glavna primera, in sicer konflikta v Ukrajini in Siriji, kjer se v ozadju križajo politični interesi zahoda in vzhoda, medtem pa na samem prizorišču prihaja do velike humanitarne katastrofe. Posledično zaradi kriznih žarišč v Evropo dnevno poskuša migrirati na stotine ljudi. Veliko različnih trenj in konfliktov se odvija tudi na preostalem Bližnjem vzhodu poleg Sirije. V zadnjem obdobju ga ustvarja novo nastala kvazi država ISIS (Islamic state of Iraq and Syria) in tradicionalni konflikt ter trenja, v katerega sta s podporo velesil zahoda in vzhoda vpletena Izrael in Iran.

Poleg omenjenih dveh večjih konfliktov je na svetu še veliko ostalih žarišč, kjer prihaja do navzkrižja interesov držav velesil. Znani so etnični in religijski konflikti v Afriki, ki jih pospešujejo in večajo s svojim interesnim interveniranjem države, kot je Kitajska, ki zadnja desetletja pridobiva na gospodarski in politični moči. Zaradi vse večjih potreb po naravnih virih se Kitajska vedno bolj intenzivno vpleta v spore s sosednjimi državami, kot so Japonska, Vietnam, Filipini, Tajvan in Indija. Ne smemo pa pozabiti in zanemariti še enega zgodovinskega konflikta na daljnem vzhodu, ki ga lahko poimenujemo »sod smodnika« na

korejskem polotoku med Severno Korejo in Južno Korejo. V veliki večini vseh naštetih konfliktov so v ozadju interesi velesil, ki si želijo obdržati in pridobiti dominantno vlogo v strateškem geopolitičnem okolju.

Od zadnjega velikega globalnega spopada, 2. svetovne vojne, je minilo že 70 let, vendar iz poznavanja zgodovine vemo, da so vojne prisotne, odkar obstaja človeštvo. Na podlagi tega dejstva ne smemo zanemariti možnosti grožnje za oborožene spopade na regionalni in globalni ravni v prihodnosti. Za omenjene aktualne konflikte in trenja le upamo, da se ne bodo nikoli sprevrgli v večjo globalno krizo oz. spopad, vendar previdnost nikoli ni odveč, še posebej kadar so v igri svetovni mir in posledično človeška življenja. V naslednji morebitni vojni pa so pred orožjem in tehnologijo, ki jo posedujemo, edino zaklonišča tista, ki bi morda lahko rešila človeška življenja. Preventiva je pomembna za varnost, kar pomeni odsotnost ogrožanja.

2 METODOLOŠKI OKVIR IN RAZISKOVALNO VPRAŠANJE

2.1 Predmet in namen proučevanja

Cilj diplomske naloge je v teoriji raziskati zaklonišča v Sloveniji v smislu njihove namembnosti, strategije in politike do zaklonišč, ki jo vodijo lokalne in državne oblasti. Zanimalo me je, ali imajo še vedno določeno varnostno-obrambno vlogo ali pa se je njihova funkcija spremenila v druge namene. Naredil sem določen zgodovinski pregled gradnje zaklonišč po Sloveniji, zakonsko ureditev zaklonišč, strategije in načrte uporabe zaklonišč in njihovo mirnodobno namembnost.

2.2 Opredelitev metod dela in pristopov

Za raziskovalno diplomsko delo sem uporabil naslednje kvalitativne metode dela:

- analizo primarnih virov, kot so zakoni, uredbe in pravilniki, ki se navezujejo na zaklonišča, ter strategije in načrti uporabe zaklonišč, pridobljeni na Oddelku za zaščito, reševanje in civilno obrambo Mestne občine Ljubljane (v nadaljevanju MOL), ki mi jih je predstavil in pomagal zbrati pristojni sodelavec za zaklonišča v MOL;

- analizo zgodovinskih dokumentov in sistematično zbiranje podatkov gradnje zaklonišč iz Zgodovinskega arhiva v Ljubljani, ki zajemajo nemške in italijanske ter povojne dokumente gradenj in adaptacije zaklonišč v Ljubljani, ter analizo dela Inštituta za novejšo zgodovino, v katerem so opisani strategije in načrti gradnje zaklonišč na takratnem območju Kraljevine Jugoslavije;
- intervju s poveljnikom civilne zaščite Republike Slovenije in povzetke intervjujev s pristojnimi sodelavci posameznih občin, zadolženimi za zaščito in reševanje;
- analizo sekundarnih virov, kot so časopisni članki, spletne strani in druga publicistična dela, napisana na to temo.

2.3 Raziskovalno vprašanje

Ali imajo zaklonišča v Sloveniji po hladni vojni še vedno določeno varnostno-obrambno funkcijo ali se je njihova namembnost tekom sodobnega geopolitičnega stanja spremenila?

2.4 Opredelitev ključnih pojmov

2.4.1 Zaklonišča

Definicija za zaklonišče se v Slovarju slovenskega knjižnega jezika (v nadaljevanju SSKJ) glasi: *»kraj, prostor, kjer je kdo zavarovan, zaščiten pred čim; betonska podzemeljska zgradba ali prostor za zavarovanje, zaščito pred artilerijskimi ali bombnimi napadi, naravnimi nesrečami«* (SSKJ 1995b, 1592).

2.4.2 Varnost

»Varnost lahko definiramo kot stanje, v katerem je zagotovljen uravnotežen fizičen, duhovni, duševni in materialni obstoj posameznika in družbene skupnosti v odnosu do drugih posameznikov in skupnosti. Varnost se nanaša tudi na družbo/državo v celoti – v tem primeru govorimo o nacionalni varnosti, če pa se varnost nanaša na mednarodno skupnost, govorimo o mednarodni varnosti« (Grizold 1992, 65).

2.4.3 Namembnost

SSKJ razlaga namembnost sledeče: »urb. namembnost, lokala, zemljišča, določitev namena lokalu, zemljišču glede na ustreznost, razmere« (SSKJ 1995a, 608).

Z lastno interpretacijo besede namembnost lahko definiram pojem, kot da ima vsaka zgradba oz. zemljišče svoj lasten specifičen namen uporabe, kar pomeni lastno specifično namembnost.

2.4.4 Hladna vojna

Hladna vojna je pojem, ki označuje obdobje, ki se je zgodovinsko odvijalo po 2. svetovni vojni. Značilnost hladne vojne je bila konfrontacija med nekdanjimi zavezniki 2. svetovne vojne, in sicer na eni strani med Združenimi državami Amerike (v nadaljevanju ZDA) in Sovjetsko zvezo (v nadaljevanju SZ) ter njunimi zavezniki. Obe strani sta se oblikovali v nasprotnem družbenopolitičnem, ideološkem, gospodarskem in vojaškem principu. To stanje imenujemo bipolarnost. Neposreden vojaški konflikt je preprečevalo vojaško ravnotežje med obema blokoma (eGradiva 2015).

3 ZGODOVINSKI PREGLED GRADENJ ZAKLONIŠČ V SLOVENIJI

3.1 Strategije in načrti protiletalske obrambe v Kraljevini Jugoslaviji

Evropske države so se že po koncu 1. svetovne vojne zavedale, da se bodo v naslednji vojni vojaška strategija in vojaški spopadi razvili v povsem nove razsežnosti in da tarče letalskih napadov ne bodo samo vojaški cilji na fronti, temveč tudi civilno prebivalstvo v zaledju. Še posebej med najbolj ranljive prebivalce so bili všteti prebivalci večjih mest, industrijskih krajev in naselij ob pomembnih prometnih poteh in križiščih.

V začetku 30. let prejšnjega stoletja se je tega zavedala tudi takratna Kraljevina Jugoslavija, ki je sklenila, da je nujno potrebno za morebitne letalske napade in za obrambo pred letalskimi napadi poleg vojske pripravljati tudi civilno prebivalstvo in druge nevojaške institucije v zaledju. Minister za vojsko in mornarico je leta 1932 na predlog inšpektorja kopenske

obrambe in mornarice in na osnovi Zakona o ustroju vojske in mornarice ter Uredbe o inšpekciji kopenske obrambe izdal splošna navodila v primeru letalskih napadov na zemeljske cilje (Opšti uput za rad u cilju odbrane zemlje na slučaj neprijateljskog napada iz vazduha). V njem so bila zapisana navodila, ki so pomenila temelj protiletalske obrambe (aktivna, pasivna in pomožna obrambna sredstva). Aktivno obrambo je predstavljala vojska in bila zanjo zadolžena, za pasivno obrambo države in prebivalstva pa so bili zadolženi številni organi vojaške oblasti (inšpekcija kopenske obrambe, Poveljstvo armadnih oblasti, Poveljstvo divizijskih oblasti, komandanti mest kot izvršni organi komand armadnih in divizijskih oblasti), organi oblasti notranje obrambe (Ministrstvo za notranje zadeve, splošne upravne oblasti: bani, mestni načelniki) in mestne oblasti. Poleg naštetih organov so bili za protiletalsko obrambo zadolženi tudi ostali organi vrhovne državne uprave (vsa ostala ministrstva, javne in privatne ustanove, društva).

Konec 30. let 20. stoletja je minister za vojsko in mornarico izdal vse več ukrepov. 15. aprila 1939 je bila v Službenih novinah Kraljevine Jugoslavije objavljena Uredba o zaščiti prebivalstva v vojnem času, 6. maja 1939 pa je Uredba osrednje vlade o zaščiti pred letalskimi napadi izšla tudi v slovenskem Uradnem listu. Prav tako so v Ljubljani septembra 1939 pri ljubljanskem mestnem poglavarstvu ustanovili XI. zaščitni urad, ki je bil zadolžen za zaščito pred napadi iz zraka. Sami načrti obrambe pred letalskimi napadi so zajemali teritorialno protiletalsko obrambo kot del aktivne obrambe in zaščito prebivalstva ter njihove lastnine kot pasivno obrambo pred letalskimi napadi. V protiletalsko zaščito je bila všteta kemijska, zdravstvena in tehnična služba ter tudi druge pomožne službe, v katero so spadali tudi tečajji in vaje evakuacije prebivalstva. Pripravljalna in operativna dela za zaščito prebivalstva pred letalskimi napadi so prevzele banske uprave in posamezni krajevni odbori. V krajih z vojaškimi enotami je bil poveljnik vojaška oseba, v krajih brez vojaštva pa so lahko poveljnika zračne obrambe postavili civilisti sami. V okviru pasivne obrambe je bilo na temeljih »Opšteg uputa« v letih pred začetkom 2. svetovne vojne izpostavljeno predvsem vprašanje gradenj zaklonišč. Poleg same zaščite prebivalcev naj bi zaklonišča ustrezala tudi standardom protipožarne varnosti, zaščititi pa bi morala prebivalce tudi pred bojnimi strupi in ostalimi škodljivimi kemijskimi sredstvi.

V sklopu priprav so bile pomembne tudi vaje na samo evakuacijo. Namena sta bila zaščititi ogrožanje prebivalstva v večjih mestih in nemoteno delovanje posameznih pomembnih organov. V veliki večini primerov so takratne strategije in priprave protiletalske obrambe in

zaščite ostale le na papirju. Pred začetkom vojne aprila 1941 je bila takratna Kraljevina Jugoslavija popolnoma neprimerno pripravljena za vodenje totalne vojne. Med te kriterije spada tudi zaklon prebivalstva pred letalskimi napadi. Načrtovanja zaklonišč so bila dolgotrajna, pristop je bil kompleksen in nenatančen, prave vneme po realizaciji pa ni bilo (Šorn in Gašparčič 2012).

3.2 Zaklonišča med 2. svetovno vojno

Slovenija kot del takratne Kraljevine Jugoslavije je bila aprila 1941 okupirana s strani sil osi Nemčije, Italije in Madžarske. Ljubljana kot glavno in največje mesto na območju Slovenije je spadala pod italijansko okupatorsko cono. Februarja 1942 je italijanski okupator Ljubljano obdal z žico in jo spremenil v neke vrste vojaško taborišče. Razlog za to je bil vse večji odpor prebivalstva proti okupatorju in sodelovanje s partizanskim gibanjem. Žica je obdajala Ljubljano vse do maja 1945, ko je se je končala 2. svetovna vojna na slovenskih tleh.

Po kapitulaciji Italije septembra 1943 so Ljubljano zavzeli in prevzeli oblast nad njo Nemci. Kot šefa takratne Ljubljanske pokrajine so postavili nekdanjega generala vojske Kraljevine Jugoslavije Leona Rupnika (Šorn 2007).

Z raziskovanjem in analizo dokumentov v Zgodovinskem arhivu v Ljubljani iz časa italijanske okupacije Ljubljane od aprila 1941 pa do septembra 1943 sem razbral, da so Italijani načrtovali in gradili javna zaklonišča, kasneje pa so delo gradenj zaklonišč prevzele in nekatere dokončale nemške okupacijske oblasti. Med ta zaklonišča spadajo tri glavna zaklonišča, nekatera še danes možna za operativno rabo, kot so na primer zaklonišče pod Ljubljanskim gradom in danes dve zapuščeni zaklonišči pod Rožnikom in Šišenskim hribom.

V času italijanske in nemške okupacije so organi zahtevali od prebivalcev, da se držijo zatemnitve zgradb in umik v ustrezno pripravljena zaklonišča. Prebivalci Ljubljane na začetku vojne letalskih napadov niso jemali resno, so pa postali veliko bolj osveščeni leta 1944, ko je nevarnost letalskih napadov postajala vse večja. Živčna vojna se je dotaknila prav vsakega, višek pa je dosegla 9. marca 1945, ko je bilo mesto bombardirano. Leta 1944 je bilo v prestolnici zabeleženo 200 alarmov, ki so trajali 289 ur in 19 minut. V zadnjih mesecih vojne od 1. januarja 1945 pa do 24. aprila 1945 so zabeležili v Ljubljani okoli 100 alarmov, ki so trajali približno 200 ur (Šorn 2007).

O zavedanju pred nevarnostjo pred letalskimi napadi takratnih oblasti ljubljanske pokrajine proti koncu vojne in posledično nujnosti po potrebi gradenj javnih zaklonišč za zavarovanje prebivalcev Ljubljane pričajo uradni dokumenti iz tistega obdobja vojne iz Zgodovinskega arhiva v Ljubljani. V pismu Visokega komisariata za ljubljansko pokrajino v Ljubljani so 11. julija 1943 od župana mesta Ljubljane zahtevali takojšno dokončanje začetih skupinskih in javnih protiletalskih zaklonišč in pospešitev ter intenzivnejšo gradnjo zasebnih zaklonišč. Zahtevali so tudi dokončanje skupinskih zaklonišč v palačah Slon in Metropol po predvidenih načrtih. Za javna zaklonišča v obliki cevi so zahtevali dokončno licitacijo v primeru dela grajskega rova in pripravo vsega potrebnega za licitacijo ostalih zaklonišč pod Magistratom, pri Mestnem domu in pod Rožnikom (Visoki komisariat za ljubljansko pokrajino 1943).

Oblasti v Ljubljani so začele z intenzivno gradnjo javnih zaklonišč in iskanjem novih potencialnih lokacij za zaklonišča. Ena izmed lokacij je bila pod Šišenskim hribom, za katero so se po ogledu Oddelka za protiletalsko zaščito in strokovnega mnenja o geoloških razmerah ozemlja zaklonišča v Šiški odločili 26. julija 1943. Lokacija zaklonišča je bila izbrana 50 metrov zahodno od cerkve sv. Jerneja poleg današnje športne hale Tivoli. V poročilu Mestnega tehničnega oddelka iz 14. julija 1943 Visokemu komisariatu za ljubljansko pokrajino v Ljubljani, in sicer Odboru za protiletalsko zaščito, je zapisano, da so se za mesto gradnje pod Šišenskim hribom odločili zaradi bližine centra mesta in same vzpetine zemljišča, kar zmanjša stroške za zidavo vhodov (Oddelek za protiletalsko zaščito 1943).

V geodetskem poročilu, ki ga je pripravil univerzitetni docent prof. Janez Žurga 16. julija 1943, je zapisano, da je sestava hriba iz skale (skrilovec) in je na točki zaklonišča bolj kompaktna in manj zdrobljena ter nima vodnih izvirov, kot so na primer na ostalih lokacijah na vzpetini (Žurga 1943).

Načrt za izgradnjo rova je predvideval višino oboda 3 metre, ki je bila predpisana višina Generalne direkcije za protiletalsko zaščito pri Notranjem ministrstvu. Zaklonišče je bilo treba graditi po predpisih proti zračnemu pritisku.

V poročilu iz Oddelka za protiletalsko zaščito, ki je spadal v sklop Uprave policije, je zapisano, da mora biti rov pod Šišenskim hribom zgrajen v obliki rova za približno 1.000 oseb. Lastnina zemljišča je bila deloma v lasti občine, deloma pa v zasebni lasti. Predlog za lokacijo je bil poslan Odboru za protiletalsko zaščito s tehničnim mnenjem mestnega

poglavarstva. Odboru za protiletalsko obrambo v Ljubljani je Rim nakazal finančna sredstva v višini 8.436.950 takratnih lir za gradnjo javnih zaklonišč (za cevna zaklonišča 5.073.000 lir, za mešana zaklonišča 635.540 lir, za dokončanje zaklonišč v Mestnem domu, Magistratu in Kresiji 336.950 lir in za prvi obrok rova pod ljubljanskim gradom 2.391.460 lir). Po izračunu so zapisali, da je bil predhodni višek v proračunu visok za okoli 2.000.000 lir, kar bi več kot zadostovalo za zasilno surovo izgradnjo zaklonišča pod Šišenskim hribom, dokončni projekt pa je bil ocenjen na 1.777.690 lir. Z izgradnjo zaklonišča pod Šišenskim hribom so želeli dvigniti raven splošne varnosti prebivalstva. (Oddelek za protiletalsko zaščito 1943).

Po neuradnih virih je bil namen izgradnje tunelskega rova pod Šišenskim hribom zaščita italijanske vojaške opreme, še posebej tankov, uradno pa je bil namen zaščita prebivalstva.

Želja strokovnjakov z več področij po izgradnji novega javnega zaklonišča pod Šišenskim hribom je bila velika, med njimi tudi šefa mestne zdravstvene protiletalske zaščite dr. Rusa, ki je v pismu, naslovljenemu Oddelku za protiletalsko zaščito v Ljubljani 9. februarja 1944, izrazil željo, da se v zaklonišču pripravijo tudi prostori za prvo pomoč, v katerih bi delovala zdravstvena pomoč. Prostori naj bi bili primerno betonirani in z lesenim podom, s klopmi in primerno ventilacijo ter električno razsvetljavo. Poudaril je, da je Spodnja Šiška še posebej ranljiva pred zračnimi napadi zaradi bližine železnice, v bližini pa ni bilo primerne zaklonišča, z izjemo lokalne osnovne šole, ki pa jo je zasedela okupacijska vojska in v primeru alarmov za letalske napade v bližino šole ni spuščala civilnega prebivalstva (Rus 1944).

Zaklonišče pod Šišenskim hribom je bilo dokončno zgrajeno 23. julija 1944. Gradnja se je nekoliko časovno zavlekla zaradi določenih geoloških nepredvidevanj terena, ki so začetne predvidene stroške gradnje zaklonišča iz začetnih 1.777.690 lir dvignili na končnih 2.915.772 lir. Težave pri gradnji so predstavljala tudi ostala pomanjkanja sredstev in delovne sile (Mestni gradbeni urad Ljubljana 1944).

Podobno kot v Ljubljani so okupacijske oblasti gradile zaklonišča tudi drugod po Sloveniji. Primeri tega so še danes vidni v Celju, kjer so Nemci zaradi vse večjih aktivnosti zavezniških letal v letu 1943 začeli z gradnjo javnih zaklonišč. S tem so prebivalci Celja prva dejanska zaklonišča dobili šele med 2. svetovno vojno. Mesto je ustanovilo posebno komisijo, ki se je ukvarjala z iskanjem primernih lokacij za javna zaklonišča. Do oktobra 1943 so izkopali dve

zaklonišči. Eno je bilo na Bregu pod kapucinskim samostanom, drugo pa se je nahajalo na Teharski cesti pod Jožefovim hribom. Skupno sta imeli kapaciteto 520 oseb. Deloma so dokončali še 10 jarkov za zaščito pred eksplozijami. Najdaljša sta bila pri obeh mestnih osnovnih šolah, vsi skupaj pa so merili 1179 metrov in nudili zaščito za 4272 ljudi. Za javna zaklonišča so uporabili v mestu tudi nekatere kleti, v katerih je bilo skupno prostora za 1316 oseb. V letu 1945 so zgradili še zaklonišči na Gledališkem trgu in na prostoru današnjega Doma za upokojence. Poskrbljeno je bilo tudi za živali, za katere so v mestu uredili določene prostore, ki so jim nudili zatočišča (Himmelreich in Miljevič 2005, 25–26).

3.3 Zaklonišča po 2. svetovni vojni

S končanjem 2. svetovne vojne se je geopolitično stanje v svetu ponovno spremenilo. Nekoč države zaveznice, ki so s skupnimi močmi porazile nacistično Nemčijo, in njene zaveznice so se zaradi ideoloških nasprotovanj postavile na dva bloka. Na eni strani smo imeli demokratični zahodni blok na čelu z ZDA in zahodnoevropske države, na drugi strani pa je nastal vzhodni blok, kjer je vodilno vlogo prevzela socialistična SZ s svojimi satelitskimi državami vzhodne Evrope. Nastopilo je obdobje hladne vojne.

Vmesno pot med dvema sprtima stranema je izbrala takrat na novo nastala socialistična Jugoslavija, ki jo je vodil nekdanji vodja odporniškega partizanskega gibanja Josip Broz Tito. Jugoslavija se je politično povezala z državami, ki niso bile del zahodnega in vzhodnega bloka. Nastala je zveza držav Neuvrščenih. Zaradi geopolitičnih interesov tako zahodnega kot vzhodnega bloka so bile potrebe po vojaški varnosti v tedanji Jugoslaviji velike, prav tako pa zaščita njenega prebivalstva. V ta namen so po 2. svetovni vojni začeli v Jugoslaviji graditi in obnavljati tedanja zaklonišča v namen zaščite prebivalstva.

Gradnja zaklonišč v Federativni ljudski republiki Jugoslaviji (v nadaljevanju FLRJ) je bila normativno prisotna vse od leta 1951. Uvedba predpisa o gradnji zaklonišč je bila posledica reagiranja na takratne vojaško-politične razmere v svetu. Povojno obdobje izgradnje zaklonišč v FLRJ in kasneje Socialistični federativni republiki Jugoslaviji (v nadaljevanju SFRJ) lahko razdelimo na dve obdobji. Prvo obdobje je umeščeno med letoma 1951 in 1974, ko so se gradila zaklonišča samo za vojno uporabo v večjih mestih kot javna zaklonišča. Drugo obdobje pa lahko opredelimo po letu 1974, ko je bil sprejet zvezni zakon o Ljudski obrambi (v nadaljevanju LO) (Lacko 1986).

3.3.1 Obdobje 1951–1974

V začetni fazi po 2. svetovni vojni so se državne in lokalne oblasti lotile obnove in širitve nekdanjih italijanskih in nemških zaklonišč iz obdobja 2. svetovne vojne. Kot primer tega sem iz Zgodovinskega arhiva pridobil dokumente, ki opisujejo dela v zaklonišču pod Rožnikom, ki kažejo podrobni primer politike zaklonišča na lokalni ravni v tedanji Jugoslaviji.

Obstoječe zaklonišče Na cesti na Rožnik je imelo do tedaj kapaciteto za 940 ljudi (564 m²) in dva vhoda na razdalji 174 metrov. Ministrstvo za notranje zadeve FLRJ v Beogradu je leta 1951 izdalo dokument »Začasna navodila za izgradnje zaklonišč«, ki je narekoval v členu b-1-117, da je treba za 250 ljudi zgraditi vsaj en vhod. Na podlagi novih navodil je zaklonišče potrebovalo 4 vhode. Poleg novih vhodov pa so načrtovali razširitev zaklonišča na novo kapaciteto, in sicer za 1500 ljudi, zaradi česar so načrtovali tudi še naknadne nove vhode iz smeri Tivolija, ki bi omogočali lažji dostop za ljudi iz smeri centra mesta (Mestni projektivni biro v Ljubljani 1951).

Namen povečave in obnove zaklonišča je bil zaradi okoliških industrijskih podjetij vitalen. Prva ovira, s katero so se načrtovalci srečali, je bil ugovor Mestnega vodovoda, na katerem so trdili, da bi gradnja oz. razširitev zaklonišča lahko poškodovala vodovodni rezervoar, ki se nahaja v bližini zaklonišča. Zaklonišče bi lahko bilo poplavljen in ogrožalo stabilnost tako zaklonišča kot rezervoarja.

Komisijски ogledi strokovnih izvedencev, izvršeni 4. in 5. avgusta 1951, so dokazali, da so ti ugovori Mestnega vodovoda neutemeljeni. Dokazali so, da tudi ob popolni poružitvi rezervoarja ni mogoča poplava zaklonišča, ker je med dnom rezervoarja in zgornjim robom zaklonišča približno 30 metrov debela plast skale. Situacijsko je tudi rezervoar oddaljen od zaklonišča 30 metrov v najbližji točki. Zaklonišče je poleg vsega tudi vodotesno grajeno, kar tudi onemogoča dostop vode na večji ploskvi. Izbrano zaklonišče je bilo tudi najbolj primerno zaradi svoje lege. Rov v hribu je najbolj ekonomična izbira.

V Ljubljani je bila gradnja rovnih zaklonišč z naravno zaščito skale možna samo pod Gradom in pod Rožnikom. Rov pod Rožnikom je bil za ves jugozahodni del Ljubljane najbolj ugodno situirano rovno zaklonišče. Razširitev zaklonišča je bila ekonomično najbolj logična izbira, ker se prostori v zaklonišču nahajajo globoko v globini hriba. Glavni dostopni rovi v

zaklonišče so bili dograjani že med vojno, zato je bila to najprimernejša lokacija za izgradnjo in razširitev mestnega javnega zaklonišča.

V pravilniku za izgradnjo zaklonišč Ministrstva za notranje zadeve FLRJ je v točki 12-1-241 bilo zapovedano, da je za enega človeka potrebna koristna ploskev $F = 0,60 \text{ m}^2$. Površina zaklonišča pred razširitvijo je bila 564 m^2 , po načrtovani razširitvi pa 851 m^2 , kar je pomenilo, da je celotna kapaciteta zaklonišča $K = 1.420$ ljudi ($851 \text{ m}^2/0,60 \text{ m}^2$), z dodanimi komorami pa 1500 ljudi. V načrtih so bili predvideni prostori, ki so bili namenjeni za civilno prebivalstvo: prvi komunikacijski rov dolžine 147 metrov in širine 2 metra, komore 3, 4 in 5 dolžine 22 metrov in širine 3 metre ter drugi komunikacijski rov dolžine 146 metrov in širine 2 metra. Komora 1 je bila predvidena za strojni oddelek, v katerem so bili postavljeni električni agregat, aparati za kisik in drugi stroji. Komora 2 je bila namenjena za matere z otroki, ambulanto, prostor za sanitarno opremo in prostor za pripravo hrane za otroke z električnimi kuhalniki. Komora 4 je bila pripravljena za komandne prostore protiletalske zaščite (v nadaljevanju PLZ).

Vsi vhodi v zaklonišče so bili zavarovani s ščitnimi zidovi, katerih dolžina je določena tako, da se vhod v zaklonišče ščiti z obeh strani pod kotom 45° . Ščitni zid je odmaknjen od portala zaklonišča za 1,5 metra. V novo nastalih vseh so bili načrtovani amortizerji, ki so imeli namen amortizirati pritisk, ki nastane ob padcu bombe neposredno pred vhod. Amortizerji imajo predpisano globino, enako dvakratni širini rova. Pri gradnji zaklonišča so upoštevali potrebe po pitni vodi, poleg tega pa potrebe vode za stranišča, ambulanto in strojne prostore. Problem oskrbe s čisto vodo so rešili s priključkom na mestno vodovno omrežje na Cesti na Rožnik. V zaklonišču so bile načrtovane tudi kanalizacija, ventilacija in razsvetljava (Protiletalska zaščita 1951).

Po tehničnem poročilu PLZ Uprave za notranje zadeve Ljubljana so prišli do sklepa, da je zaklonišče varno pred napadi bomb do 1.000 kg, vendar ne spada v 1. kategorijo zaklonišč, ki morajo biti varna pred jedrskim orožjem (Protiletalska zaščita 1952).

Zakon o LO iz leta 1955 je primarno uveljavil obvezno gradnjo zaklonišč v novo grajenih zgradbah. Podobno določilo lahko zasledimo v kasnejšem zakonu o LO iz leta 1965, v katerem je pristojnost za protiletalsko obrambo dobila civilna zaščita. Določila iz zakona so dajale pristojnosti za odločitve gradenj zaklonišč na občinsko raven, in sicer pod občinski svet

za LO. S stopnjevanjem hladne vojne in spremenjeno vojaško doktrino je zakon o LO leta 1969 poudaril vlogo civilne zaščite ter zapovedal določila o zaklanjanju. Zakon je določal, da se zaklonišča gradijo v novo zgrajenih zgradbah na območjih, ki so po oceni občinske skupščine potencialni cilji sovražnikovih letalskih napadov. Zakon je urejal gradnjo javnih zaklonišč in zaklonišč v zavodih. Zakon je pooblastil zveznega sekretarja za gospodarstvo, da v sodelovanju s sekretarjem za LO izda normativne in tehnične predpise za gradnjo zaklonišč. Na osnovi rezultatov, ki so bili pridobljeni s preizkusom, je bil v SFRJ sprejet uradni »Pravilnik o tehničnih normativih za gradnjo zaklonišč osnovne zaščite prebivalstva«. Pravilnik je predpisoval zagotavljanje varnosti v zakloniščih pred nevarnostjo radioaktivnih padavin in biološkimi ter kemičnimi delci, kar pa še vedno ni zadostovalo za zagotavljanje varnosti pred najbolj uničujočimi orožji tistega časa (Lacko 1986).

3.3.2 Obdobje 1974–1991

Zaradi zavedanja pomanjkljivosti nudenja varnosti zaklonišč v SFRJ so leta 1974 sprejeli nov zakon o LO, ki je natančneje določal obveznosti gradnje zaklonišč za družbenopolitične skupnosti, organizacije in zavode. Zakon je predpisal gradnjo zaklonišč v naseljih, ki bi lahko bila tarča letalskih napadov. Gradnja zaklonišč v teh naseljih ni bila potrebna le v primeru tehničnih razlogov, ki bi onemogočali izgradnjo zaklonišča. Z novo zakonodajo je bila odpravljena alternativa investitorjev, da se odločijo med gradnjo zaklonišča ali plačilom prispevka v skupni sklad za gradnjo javnih zaklonišč. Restriktivnejši pristop na področju zakonodaje zaklonišč je bil rezultat razvoja orožij za množično uničevanje. Normativni premiki urejanja zaklonišč predstavljajo določila v republiškem zakonu o okrajnem ljudskem odboru (v nadaljevanju OLO) leta 1976, ki določa gradnjo zaklonišč kot vprašanje urbanističnega urejanja prostora. Novo normativno urejanje po letu 1974 se je ugodno poznalo tudi v praksi. Od leta 1974 do konca leta 1977 se je v takratni SFRJ izgradilo toliko zaklonišč kot pred tem v celotnem obdobju med leti 1951 in 1974. Zaklonišča so postala sestavni del vseh investicij (Lacko 1986).

Velika normativna sprememba pri urejanju zaklonišč se je zgodila z letom 1980, ko je Predsedstvo Socialistične republike Slovenije na osnovi ocene ogroženosti območja Slovenije za vojne akcije sprejelo usmeritve za graditev zaklonišč v mirnodobne namene uporabe oz. dvonamenska zaklonišča. Zaklonišča, izgrajena v predhodnih obdobjih, ki večinoma niso bila namenjena za mirnodobno uporabo, so uvrstili v zaklonilnike.

Kot zanimivost so v 80. letih 20. stoletja predstavili idejo in raziskave o izkoriščanju naravnih jam kot naravna zaklonišča pred vojaškimi nevarnostmi. Slovenija je bogata s kraškimi jamami. Po podatkih je v Sloveniji približno 10.000 jam, nekatere pa bi lahko preuredili v dvonamenska zaklonišča za zaklanjanje približno 100.000 oseb in ogromnih količin materiala. Problemi so nastali zaradi težko dostopnih jam, ki se večinoma ne nahajajo v bližini urbanih središč. Izjeme so turistične jame.

Analiza iz leta 1988, ki je bila izvršena na osnovi podatkov republik in avtonomnih pokrajin v SFRJ od leta 1979, je pokazala, da število zakloniščnih mest ni rastlo v predvidevanem obsegu. Leta 1983 je imela Slovenija zgrajenih 365.000 zakloniščnih mest, približno polovica pa jih je bila takrat urejena v dvonamensko uporabo. Leta 1988 se je predvidevalo, da bi z dotedanjo hitrostjo gradnje zaklonišč lahko v nekaj desetletjih izgradili do skupno 500.000 zakloniščnih mest, kar bi relativno zadovoljevalo za varnost prebivalstva pred letalskimi napadi v urbanih predelih države. Po podatkih iz leta 1988 so na letni ravni zgradili takrat od 8.000 do 10.000 novih zakloniščnih mest (Sikošek 1988).

4 UREDITEV ZAKLONIŠČ V SLOVENIJI PO OSAMOSVOJITVI

4.1 Tipologija zaklonišč v Sloveniji

Na uradni spletni strani Uprave za zaščito in reševanje Ministrstva za obrambo Republike Slovenije (v nadaljevanju RS) so zaklonišča »namenjena zaščiti ljudi pred vojnimi in drugimi nevarnostmi. Glede na svojo trdnost so primerna tudi za zasilno prebivališče neposredno po potresu, ko se tla še niso umirila, zaklonišča – depoji pa se uporabljajo za zaščito kulturne dediščine« (Uprava Republike Slovenije za zaščito in reševanje 2015).

Po tipih se zaklonišča deli glede na specifične funkcije in obseg zaščite, ki jo obsegajo. Da bi ljudje imeli kraj, v katerem bi se zaščitili pred nevarnostmi, ki jih prinašajo vojne, in pred drugimi nevarnostmi, ki pretijo sodobnemu svetu, se gradijo zaklonišča in zaklonilniki. Diferenciacije zaklonišč in zaklonilnikov se kažejo v upoštevanju zaščitnih lastnosti, velikosti prostorov in časa neprestanega bivanja, ki ga nudijo zaklonišča in zaklonilniki.

Zaščitne lastnosti zaklonišč in zaklonilnikov se določajo glede na njihovo odpornost pred mehanskimi, radiacijskimi, toplotnimi in kemičnimi ter biološkimi učinki, lahko pa jih določimo tudi na velikost nadtlaka, ki ga vzdržijo zaklonišča (Uprava Republike Slovenije za zaščito in reševanje 2015).

Glede na obseg zaščite poznamo 3 tipe zaklonišč (Uprava Republike Slovenije za zaščito in reševanje 2015):

- **zaklonišča osnovne zaščite** so namenjena za zaščito pred vsemi zgoraj navedenimi nevarnostmi. Višina nadtlaka zaklonišč osnovne zaščite obsega od 50 do 100 kPA. Prostori so grajeni za kapaciteto do 300 ljudi in nudijo nepretrgano bivanje do 7 dni;
- **zaklonišča dopolnilne zaščite** so namenjena za zaščito pred ruševinami v primeru rušenja zgradb, obsega zaščite je do 50 kPA nadtlaka in nudijo bivanje do 50 ljudem za 24-urno nepretrgano bivanje;
- **zaklonilnike**, ki so lahko tako kletni kot rovni, namenjeni zaščititi ljudi pred mehanskimi in toplotnimi učinki. V zgradbah se kleti preuredijo v kletne zaklonilnike. Grajeni so na način, tako da so stene in stropi dodatno utrjeni, pred samo uporabo za zaklonilnike pa je treba vse nepotrebne odprtine zapreti in zatesniti. Primerni so za 12-urno bivanje največ 50 ljudi. Poznamo tudi rovne zaklonilnike, ki se nahajajo izven zgradb. Lahko so odprti in zaprti ter niso izpostavljeni ruševinam objektov.

4.2 Formalno-zakonska ureditev zaklonišč v Sloveniji

V relativno bližnjem obdobju, kot je bila osamosvojitve RS leta 1991, se je zaključilo svetovno politično obdobje hladne vojne in s tem posredna in neposredna ogroženost Slovenije pred letalskimi napadi in drugimi nevarnostmi, s katerimi se je soočal svet v času hladne vojne. Paradokсно s tem pa so bila prvič zaklonišča uporabljena v času 10-dnevne vojne za samostojno Slovenijo, ko je veljala nevarnost letalskih napadov Jugoslovanske ljudske armade (v nadaljevanju JLA), do tedaj vojaške sile, ki naj bi ščitila jugoslovanske narode pred zunanjim sovražnikom.

Po koncu osamosvajanja Slovenije in koncu hladne vojne je postala politika gradnje zaklonišč v Sloveniji nekoliko milejša. Iz starega režima je ostala še vedno obvezna gradnja zaklonišč v strateško pomembnih ustanovah, kot so ustanove, namenjene za zdravstvo, vzgojno-varstvene ustanove, izobraževalne in telekomunikacijske ustanove,

radio-televizija, ustanove, pomembne za energetiko, industrijske ustanove ter ustanove za delovanje državnih organov. V muzejih, galerijah, arhivih in knjižnicah pa se gradijo zaklonišča kot depoji za shranjevanje oz. zaščito kulturno-umetniških artefaktov (Uprava Republike Slovenije za zaščito in reševanje 2015).

V nadaljnjem pregledu formalno-pravne ureditve zaklonišč v Sloveniji bom pogloblje prikazal strategijo urejanja in obravnavanja omenjene teme v Sloveniji. Začel bom z Zakonom o varstvu pred naravnimi in drugimi nesrečami, ki je najvišji pravno formalni akt, ki ureja zaklonišča.

4.2.1 Zakon o varstvu pred naravnimi in drugimi nesrečami (ZVNDN-UPB1)

Temeljni pravni akt, ki ureja gradnjo in vzdrževanje zaklonišč, ter navaja odgovornost za alarmiranje in odgovornost za organiziranje zaklanjanja, je Zakon o varstvu pred naravnimi in drugimi nesrečami ZVNDN, ki je bil sprejet leta 1994 ter nazadnje prečiščen leta 2006. Zakon pred naravnimi in drugimi nesrečami med drugim ureja varstvo ljudi, živali, premoženja, kulturne dediščine ter okolja. Poleg vsega pred tem naštetega pa je v zakonu jasno zapisano, kdaj se zaklonišča uporabljajo, kdo je odgovoren za njihovo vzdrževanje in izgradnjo ter financiranje in v katerih objektih morajo biti zgrajena.

Predstavil bom bistvene člene ZVNDN, ki se navezujejo na samo zaklanjanje in zaklonišča v RS.

V 1. členu 1. poglavja ZVNDN je sistem za varstvo pred naravnimi in drugimi nesrečami sledeč: »Država, občine in druge samoupravne lokalne skupnosti organizirajo varstvo pred naravnimi in drugimi nesrečami kot enoten celovit sistem v državi« (Zakon o varstvu pred naravnimi in drugimi nesrečami, 1. čl.) Naloge lokalnih skupnosti so navedene v naslednjem odstavku 2. člena ZVNDN, in sicer so to »programiranje, načrtovanje, organiziranje, izvajanje, nadzor, financiranje ukrepov ter dejavnosti za varstvo pred naravnimi in drugimi nesrečami« (Zakon o varstvu pred naravnimi in drugimi nesrečami, 2. čl.).

Temelje naloge sistema za varstvo pred naravnimi in drugimi nesrečami, ki so opisane v 2. členu 1. poglavja ZVDN, vključujejo samo spremljanje, opazovanje, ocenjevanje, opozarjanje

pred nevarnostmi ter usmerjanje, reševanje in dajanje strokovne pomoči prebivalstvu (Zakon o varstvu pred naravnimi in drugimi nesrečami, 2. čl.).

V 6. poglavju ZVDND, ki nosi naslov Zaščitni ukrepi, je v 61. členu navedeno, da se uporabi evakuacija prebivalstva v primeru, ko so druga sredstva za zaščito njihovih življenj in imetja že izkoriščena. Za avtorizacijo evakuacije sta zadolžena vlada in župan, v nekaterih nujnih primerih pa tudi poveljnik civilne zaščite (Zakon o varstvu pred naravnimi in drugimi nesrečami, 61. čl.).

63. člen ZVNDN definira, da je odgovornost lastnikov ustanov zagotoviti vso potrebno zaščito in upoštevati predpise za radiološko, kemijsko in biološko zaščito. To velja za vse ustanove, ki se ukvarjajo z oskrbo javno dostopne vode, proizvodnjo, skladiščenjem živil in zdravil, varstvom otrok, izobraževanjem in zdravljenjem prebivalstva. Med te ukrepe spadajo tudi zaklonišča (Zakon o varstvu pred naravnimi in drugimi nesrečami, 63. čl.).

64. člen ZVNDN obravnava primere, v katerih pride do zaklanjanja prebivalstva, in v nadaljevanju našteva ustanove, v katerih je potrebna gradnja zaklonišč. Primeri za zaklanjanje prebivalstva so vojne in druge nevarnosti, zaklonišča pa je treba graditi v ustanovah, naštetih v 63. členu (tudi v ustanovah javne telekomunikacije, nacionalne televizije in radia, infrastrukturi železniškega, zračnega in pomorskega prometa ter strateško relevantni industrijski in energetske infrastrukturi). Še posebej pomembni so objekti, v katerih se v primeru vojne izvaja dejavnost, pomembna za obrambo države. Zaklonišča in zaklonilniki se gradijo v urbanih središčih, po pravilih pa se gradijo kot dvonamenski objekti, tako da ohranjajo svojo prvotno namembnost zaščite prebivalstva (Zakon o varstvu pred naravnimi in drugimi nesrečami, 64. čl.).

65. člen ZVNDN govori o javnih zakloniščih v smislu, da narekuje odgovornost za vzdrževanje in izvajanje strategije zaklanjanja ljudi lokalna skupnost oz. občine (Zakon o varstvu pred naravnimi in drugimi nesrečami, 65. čl.).

66. člen ZVNDN obravnava zaščitne funkcije zaklonišč. »Zaklonišča osnovne zaščite morajo zagotavljati zaščito pred nadpritisikom, ruševinami, radioaktivnimi padavinami, požarom in učinki kemičnega orožja. Opremljena morajo biti za daljše bivanje« (Zakon o varstvu pred naravnimi in drugimi nesrečami, 66. čl.).

67. člen ZVNDN narekuje lastnikom in uporabnikom zaklonišč, med katere lahko spadajo razna društva, da v primeru nevarnosti omogočijo dostop v zaklonišče ljudem, ki jim je namenjena zaščita, in sicer v roku 24 ur (Zakon o varstvu pred naravnimi in drugimi nesrečami, 67. čl.).

Zadnji 68. člen ZVNDN, ki se neposredno navezuje na zaklonišča, govori o financiranju graditve zaklonišč. »Investitorji morajo graditi zaklonišča s svojimi sredstvi. Investitor javnih zaklonišč je lokalna skupnost. Za pospeševanje graditve zaklonišč lahko država prevzame garancije ali odobri subvencije. Vlada določa območja in objekte, kjer se morajo graditi zaklonišča, ter pogoje za graditev in vzdrževanje zaklonišč. O prošnjah za prevzem garancije in dodeljevanju subvencije odloča minister. Minister predpiše tehnične normative za zaklonišča in zaklonilnike ter prilaganje objektov za zaklanjanje« (Zakon o varstvu pred naravnimi in drugimi nesrečami, 68. čl.).

4.2.2 Uredba o graditvi in vzdrževanju zaklonišč

ZVNDN predstavlja določen temeljni pravni akt urejanja zaklonišč, bolj specifično pa je strategija urejanja zaklonišč navedena v Uredbi o graditvi in vzdrževanju zaklonišč, ki jo je sprejela Vlada RS na podlagi četrtega odstavka 68. člena zakona o varstvu pred naravnimi in drugimi nesrečami iz leta 1994 in je bila objavljena v Uradnem listu RS leta 1996.

Uredba o graditvi in vzdrževanju zaklonišč določa območja, kjer se morajo graditi zaklonišča, ter pogoje za graditev in vzdrževanje zaklonišč (Uredba o graditvi in vzdrževanju zaklonišč, 1. čl.).

V 3. členu 1. poglavja Uredbe o graditvi in vzdrževanju zaklonišč je navedeno, da se »zaklonišča osnovne zaščite gradijo na ureditvenih območjih mest in drugih naselij z več kot 5.000 prebivalci«. V Sloveniji se zaklonišča gradijo samo v večjih strnjениh urbanih naseljih, kjer morajo investitorji pri gradnji javnih ustanov upoštevati pravila, ki jih določa Zakon o varstvu pred naravnimi in drugimi nesrečami in Uredbo o graditvi in vzdrževanju zaklonišč, ki narekuje, da je treba graditi zaklonišča pri gradnji javnih zdravstvenih služb z več kot 50 posteljami, vzgojno-varstvenih ustanovah z več kot 50 otroki, redno izobraževalnih ustanovah za več kot 100 udeleženci programa, javnih telekomunikacijskih in poštnih centrih, nacionalni televiziji in radiu, javnem potniškem prometu (železniški, avtobusni, pomorski, zračni

promet) in v pomembnih energetskih in industrijskih dejavnostih, kjer so v primeru vojne pomembne dejavnosti posebnega pomena za obrambo in zaščito, ter v ustanovah državnih organov. Poleg naštetih ustanov je treba graditi zaklonišča osnovne zaščite v vojaških objektih, stacioniranih telekomunikacijskih objektih in operativnih poveljstvih, ki jih določna minister za obrambo, medtem ko se v muzejih, galerijah, arhivih ter knjižnicah nacionalnega pomena gradijo depoji (Uredba o graditvi in vzdrževanju zaklonišč, 3. čl.).

Po 4. členu Uredbe o graditvi in vzdrževanju zaklonišč pa velja za vse ostale objekte v naseljih z vsaj 5.000 prebivalci, ki niso navedeni v prejšnjem členu, da morajo graditi kleti na način, da se stropna konstrukcija gradi z namenom, da zdrži potencialno rušenje objektov nanjo.

Investitorji iz 3. člena Uredbe o graditvi in vzdrževanju zaklonišč so odgovorni, da poskrbijo za vso projektno dokumentacijo za zaklonišče, prav tako pa je revizija pomembna tudi pri posegih v obstoječa zaklonišča, za katere je treba pridobiti gradbeno dovoljenje. V reviziji mora biti razvidna mirnodobna funkcija zaklonišča (Uredba o graditvi in vzdrževanju zaklonišč, 5. čl.). Za zaklonišča je potrebno, da se vodi uradna evidenca o njihovem vzdrževanju in spremembah namembnosti.

V 9. členu Uredbe o graditvi in vzdrževanju zaklonišč to odgovornost evidentiranja in vodijo občine, razen za zaklonišča, ki se nahajajo v vojaških objektih in ostalih objektih, pomembnih za nacionalno varnost države. Za te vodi evidenco ministrstvo za obrambo. Evidenca vsebuje podatke o zaporedni številki, vrsti zaklonišča s kapaciteto zakloniščnih mest, naslov in ime lastnika zaklonišča ter datum, kdaj je zaklonišče bilo nazadnje pregledano (Uredba o graditvi in vzdrževanju zaklonišč, 9. čl.).

Za zagotavljanje varnosti, ki jo morajo nuditi zaklonišča za zakljanje prebivalcev, predpisuje 10. člen Uredbe o graditvi in vzdrževanju zaklonišč, da se morajo vsa zaklonišča osnovne zaščite na območju države redno vzdrževati. Za samo vzdrževanje nosijo odgovornost lastniki zaklonišč. »Za zagotovitev funkcionalne uporabnosti zaklonišča mora lastnik zaklonišča osnovne zaščite pridobiti potrdilo o primernosti zaklonišča, poleg tega pa mora biti obvezno izobešen zakloniščni red, ki ga določi minister za obrambo« (Uredba o graditvi in vzdrževanju zaklonišč, 10. čl.).

Nadzor nad izvajanjem Uredbe ima v pooblastilu Inšpektorat RS za varstvo pred naravnimi in drugimi nesrečami (Uredba o graditvi in vzdrževanju zaklonišč, 12. čl.).

»Na podlagi 10. člena Uredbe o gradnji in vzdrževanju zaklonišč je minister za obrambo Jelko Kacin izdal Navodilo o zakloniščnem redu, ki je bilo objavljeno v Uradnem listu RS leta 1997« (Navodilo o zakloniščnem redu 1997).

»Zakloniščni red določa dolžnosti in omejitve, ki uporabnikom samih zagotavlja nemoteno bivanje v zaklonišču. Red mora biti pritrjen na vidnih mestih v vseh bivalnih prostorih zaklonišč« (Navodilo o zakloniščnem redu, 1. čl.). »Izvajanje navodila nadzira Inšpektorat Republike Slovenije za varstvo pred naravnimi in drugimi nesrečami« (Navodilo o zakloniščnem reku, 3. čl.).

V zakloniščnem redu je zapisano, da se morajo osebe, ki se v trenutku alarma znajdejo v zaklonišču oz. v njegovi bližini in v času alarma iščejo zavetje pred nevarnostjo v zaklonišču, držati določenih hišnih oz. zakloniščnih pravil za ohranjanje reda in discipline ter s tem manj stresnega bivanja v zaklonišču za sebe in ostale ljudi. V zaklonišču se mora skrbno delati z zakloniščno opremo, celotnimi napravami in instalacijami. Ne sme se potratno uporabljati vode in hrane. Zaradi higiene se mora vzdrževati določeno stopnjo reda in čistoče. Spoštovati je treba napotke službe, ki upravlja za zakloniščem, in prehodno poskrbeti za lastno nujno osebno opremo (pribor za higieno, hrano, oblačila, zdravila). V zaklonišču velja stroga prepoved uporabe alkohola in tobačnih izdelkov ter nevarnih snovi, ki bi lahko sprožili ogenj. Med drugim je tudi poudarjeno kulturno, etično in primerno obnašanje, s katerim ne vznemirjamo ostalih uporabnikov zaklonišča. Samo spoštovanje pravil in postopkov nadzira po potrebi služba za vzdrževanje in uporabo zaklonišč (Navodilo o zakloniščnem redu 1997).

»Na podlagi 68. člena zakona o varstvu pred naravnimi in drugimi nesrečami in 8.c člena zakona o graditvi objektov iz leta 1996 je minister za obrambo Tit Turnšek v soglasju z ministrom za okolje Pavlom Gantarjem leta 1998 sprejel Pravilnik o tehničnih normativih za zaklonišča in zaklonilnike« (Pravilnik o tehničnih normativih za zaklonišča in zaklonilnike 1998).

Namen sprejetja pravilnika je bil »določanje tehničnih normativov za projektiranje, gradnjo, preizkušanje, tehnične in kontrolne preizkuse, montažo in preizkušanje opreme in naprav v

zakloniščnih in zaklonilnikih. Poleg tega pravilnik vsebuje načine vzdrževanja zaklonišč« (Pravilnik o tehničnih normativih za zaklonišča in zaklonilnike, 1. čl.).

Značilnosti zaklonišč osnovne zaščite so podane v 4. členu Pravilnika o tehničnih normativih za zaklonišča in zaklonilnike. Zaklonilniki osnovne zaščite morajo ščititi pred »mehanskimi učinki z velikostjo nadtlača zračnega udara in eksplozije, radiacijskimi učinki z jakostjo in intenzivnostjo radioaktivnega sevanja, toplotnimi učinki z intenzivnostjo in količino toplote ter kemičnimi in biološkimi učinki s koncentracijo strupenih snovi v zunanjem ozračju« (Pravilnik o tehničnih normativih za zaklonišča in zaklonilnike, 4. čl.).

Pravilnik ureja pogoje za načrtovanje in graditev zaklonišč in velikosti samih zaklonišč v določenih javnih ustanovah. V objektih, ki so namenjeni za javno zdravstvo, morajo biti zgrajena zaklonišča za število zaposlenih v največji izmeni in predvideno število bolnikov, ki omogoča opravljanje najnujnejše medicinske dejavnosti. V vzgojno-varstvenih ustanovah mora biti velikost zaklonišča za dve tretjini varovancev, učencev, dijakov ali študentov in za dve tretjini zaposlenih v največji izmeni. V objektih, namenjenih javnemu potniškemu prometu (železniški, avtobusni, pomorski in zračni) mora biti velikost zaklonišč v skladu s povprečnim enournim številom potnikov na postajah. Za objekte, ki so namenjeni za javno telekomunikacijo in pomembne energetske ter industrijske dejavnosti, ki med vojno opravljajo dejavnosti posebnega pomena za obrambo in zaščito, je velikost zaklonišča tolikšna, da sprejme dve tretjini obiskovalcev. Za objekte, namenjene delovanju državnih organov, morajo biti zaklonišča v velikosti, da sprejmejo vse zaposlene (Pravilnik o tehničnih normativih za zaklonišča in zaklonilnike, 6. čl.).

Lokacija javnih zaklonišč mora biti postavljena tako, da je dostopna v čim krajšem času, pri čemer se upošteva vodoravna razdalja od vhoda v zaklonišče do najbolj oddaljenega mesta, od koder se gre v zaklonišče, kar šteje 250 metrov. Zaklonišča morajo biti grajena 25 metrov od lahko vnetljivih snovi in strupenih plinov, da se s tem preprečijo potencialne eksplozije in ostale nevarnosti. Poleg glavnih vhodov morajo v zaklonišču biti zagotovljeni zasilni izhodi, ki omogočajo, da se lahko zaklonišče zapusti v primeru porušitve objektov (Pravilnik o tehničnih normativih za zaklonišča in zaklonilnike, 7. čl.).

V primerjavi z nekdanjimi pravili gradnje zaklonišč, ki so bila v veljavi v FLRJ iz leta 1951 – »Začasna navodila za izgradnje zaklonišč«, kjer je člen B-1-117 zapovedal en vhod na 250

ljudi, je v novi slovenski zakonodaji zapisano, da morajo zaklonišča do 100 oseb imeti eno odprtino 100x200 cm, zaklonišča nad 100 do 200 oseb po eno svetlo odprtino 120x200 cm ali po eno svetlo odprtino 100x200 cm za vsakih 100 oseb, za zaklonišča nad 200 oseb pa po eno svetlo odprtino za vsakih 200 oseb, kar pomeni, da se je v primerjavi s starimi jugoslovanskimi zakoni število vhodov za manjše število ljudi zaradi večje varnosti povečalo (Pravilnik o tehničnih normativih za zaklonišča in zaklonilnike, 14. čl.).

Za vsako zaklonišče pa je potrebno, da se na vsakih 10 let izvajajo tehnični pregledi in kontrolni preizkusi, ki ga izvajajo organizacije, ki jih imenuje minister, pristojen za varstvo pred naravnimi in drugimi nesrečami za dobo pet let. Na podlagi končnega preizkusa se izda potrdilo o primernosti zaklonišča, ki nato velja naslednjih 10 let. V samem kontrolnem preizkusu se pregledajo konstrukcija, oprema za zapiranje odprtin, sistem zračenja, elektroenergetske napeljave in navodila za uporabo ter vzdrževanje zaklonišča. Opravi se funkcionalni preizkus delovanja zaklonišč osnovne zaščite (Pravilnik o tehničnih normativih za zaklonišča in zaklonilnike, 136. čl.).

5 VARNOSTNA IN MIRNODOBNA UPORABA ZAKLONIŠČ V SLOVENIJI

V poročilu podsekretarja za zaščitne ukrepe in varstvo pred neeksplozivnimi ubojnimi sredstvi (v nadaljevanju NUS) Milana Lamperta iz leta 2006 je razvidno, da je po podatkih v Sloveniji 2.244 zaklonišč, ki po potrebi služijo za zaklanjanje 348.537 oseb. 2100 zaklonišč je osnovne zaščitne in 240 zaklonišč dopolnilne zaščitne funkcije. Skupne kapacitete zaklonišč v Sloveniji nudijo pokritost 18 % prebivalcem celotne države. Največje število zaklonišč v Sloveniji je v urbanih središčih. Velik problem zaklonišč pa sta njihova urejenost in opremljenost. Zaradi zelo redke uporabnosti zaklonišč se družba obnaša do tega segmenta zelo ignorantsko. Usmeritve Uprave RS za zaščito in reševanje so, da se zaklonišča oddajajo v mirnodobne namene, problem pa je pri zakloniščih, ki niso dvonamenska in brez mirnodobne funkcije (Lampert 2006).

Po odgovore o stanju zaklonišč v Sloveniji sem se obrnil tudi na določena podjetja, ki so označena na uradnih spletnih straneh kot pooblaščen pregledniki za tehnične in kontrolne preizkuse ter izdajanje potrdil o operativni zmogljivosti in funkcionalnosti. Takih

pooblaščenih podjetij naj bi imeli po uradnih podatkih v Sloveniji 8. Vendar so mi v dveh podjetjih zatrdili, da se s to dejavnostjo ne ukvarjajo več, ker v zadnjih letih ne prihaja do samega povpraševanja in interesa po pregledih, kar kaže, da kljub temu, da je v slovenski zakonodaji zapovedano, da morajo biti zaklonišča vzdrževana in na vsakih 10 let pregledana ter izdana na podlagi tega potrdila, obstaja v tem primeru »črna luknja« (Biček 2015).

5.1 Intervju s poveljnikom civilne zaščite Republike Slovenije

Za raziskavo stanja zaklonišč, sedanje politike in strategije, ki jo ima slovenska politika, sem intervjuval poveljnika civilne zaščite RS Srečka Šestana, ki mi je odgovoril na nekaj kratkih vprašanj v zvezi z zaklonišči v Sloveniji.

Na začetku najine diskusije me je zanimalo, kakšno strategijo ima RS na področju zaklonišč. Odgovoril mi je, da v Sloveniji vodijo pristojnosti po zakonodaji glede zaklonišč občine same. Civilna zaščita je poskušala od občin pridobiti v letu 2012 določene evidence, vendar odgovorili so jim samo iz 86 občin. Civilna zaščita samih finančnih podatkov nima, določijo samo nek okvirni proračunski znesek za občine, ki ga morajo nameniti na področju zaščite in reševanja. Prav tako pa je v teku nova sprememba Uredbe o graditvi in vzdrževanju zaklonišč, ki bi politiko do tega vprašanja še nekoliko omilila, in sicer je po sedanji zakonodaji treba graditi zaklonišča v naseljih, ki so večja od 5.000 prebivalcev, v novi uredbi pa bi to veljalo samo za naselja z več kot 10.000 prebivalci, takih naselij pa je v Sloveniji 14. Sama sprememba uredbe bo sprejeta po vsej verjetnosti v letu 2015.

V razpravi sva se dotaknila tudi vprašanja glede prihodnosti politike v Sloveniji do zaklonišč. Po njegovem mnenju se slovenska laična javnost premalo zaveda potrebe po zakloniščih, še ne dolgo tega – leta 1991 – so ljudje bežali v zaklonišča, trend današnjih ogrožanj pa niso samo vojne, vendar tudi terorizem in vse, kar je z njim povezanega, kjer so zaklonišča za varnost ljudi zelo pomembna. Kakšna je prihodnost, se tudi po njegovem mišljenju ne ve. Za zdaj ostaja zakonodaja, ki zapoveduje, da morajo graditi zaklonišča v vrtcih, šolah in ostalih zavodih. V naši soseščini so se te obveze obvezni graditvi zaklonišč ovrgli v Avstriji in na Hrvaškem. Vse skupaj je po njegovih besedah povezano z varčevalnimi ukrepi, vendar se za varnost ne bi nikoli smelo varčevati. Stanje v Sloveniji pa je tako, da se zaradi vse večjih varčevalnih ukrepov same občine želijo znebiti obveze po vzdrževanju zaklonišč, vendar se jim zaradi zakonodaje to ne more omogočiti, prav tako pa je poveljnik civilne zaščite zatrdil

naslednje: »Osebnostno ne želim prevzeti take odgovornosti v primeru, da bi v prihodnosti privedlo do stanja ogrožanja varnosti prebivalcev.«

Zanimalo me je, kaj so po njegovem mnenju ovire v Sloveniji za bolj urejeno vprašanje urejenosti in primerno vzdrževanih zaklonišč. Po njegovih besedah se Inšpektorat za varstvo pred naravnimi in drugimi nesrečami RS spopada z ovirami v birokraciji. Tudi če bi želeli boljše urediti nadzor nad samimi zaklonišči, postopek vedno pade v vodo. V Sloveniji je vse skupaj odvisno od aktualne politike, ki pa je taka, da je interesa za sama zaklonišča vedno manj. Tudi na Upravi za zaščito in reševanje RS nimajo pooblastil, da bi od občin zahtevali določene podatke in jim zapovedali, kakšno politiko morajo voditi glede zaklonišč. Vprašanje zaklonišč je po mnenju poveljnika civilne zaščite RS Srečka Šestana zelo delikatno in komplicirano. Kot zadnje sva se dotaknila teme, ki je bistveno za raziskovalno vprašanje diplomskega dela, in sicer ali so zaklonišča še vedno potrebna za varnost prebivalstva v prihodnosti. Odgovoril je:

Mislím, da je to vprašanje, kot sem že prej povedal, zelo delikatno in komplicirano. Zaradi finančne gospodarske krize vsi želijo varčevati in za splošno javnost se zdi to nepotreben strošek, vendar nikoli ne moremo vedeti, kaj prinaša prihodnost. Kot primer so na upravi NUK želeli na njihovo pobudo spremeniti namembnost zaklonišča, vendar sam ne bi želel prevzeti take odgovornosti in kaj takega podpisati, že zaradi same zakonodaje, ki ne dovoljuje tega, in ker se nikoli ne ve, kakšna bo prihodnost (Šestan 2015).

5.2 Operativna uporaba zaklonišč v Sloveniji

V podpoglavju o operativni uporabi zaklonišč v Sloveniji sem za relevantne podatke o namembnosti, uporabnosti in vzdrževanju samih zaklonišč za odgovore povprašal pristojne sodelavce na občinski oz. lokalni ravni različnih občin po Sloveniji. Zanimalo me je število javnih in ostalih zaklonišč, njihovo stanje, skupna kapaciteta, finančno stanje za vzdrževanje javnih in ostalih zaklonišč na letni ravni, zgodovina izgradnje zaklonišč (če je znano) ter mirnodobna uporaba zaklonišč. Pregledal sem že napisana publicistična dela na to temo.

5.2.1 Celje

V mestni občini Celje imajo po podatkih 18 javnih zaklonišč, od tega 9 zaklonišč osnovne zaščite, 2 zaklonišči dopolnilne zaščite in 7 rovovskih zaklonilnikov. Skupno število zakloniščnih mest je 1124. Zaklonišč v stanovanjskih objektih je 40, skupaj za 5794 zakloniščnih mest, v podjetjih, zavodih in organizacijah pa 42 zaklonišč s 5765 zakloniščnimi mesti.

Stanje vzdrževanja javnih zaklonišč in zaklonišč v osnovnih šolah ter vrtcih je v Celju dobro, najslabše pa je po podatkih stanje zaklonišč v večstanovanjskih objektih, ki je skoraj zamrlo. Po podatkih namenjajo v Celju za redno vzdrževanje javnih zaklonišč in zaklonilnikov letno okoli 5.000 evrov.

Zaklonišča osnovne zaščite so se gradila v obdobju med letoma 1970 in 1990. Danes se gradijo le še v novo grajenih objektih šol, vrtcev, zdravstvenih objektih. Rovovski zaklonilniki so bili zgrajeni v času od 1. svetovne vojne pa do konca 2. svetovne vojne med letoma 1914 in 1945.

Osnovni namen zaklonišč osnovne zaščite je zaklanjanje prebivalstva, medtem ko zaklonišča dopolnilne zaščite in rovovski zaklonilniki ne omogočajo zaklanjanja v zaščitnem režimu prezračevanja, saj ne razpolagajo s prezračevalnimi in bivalnimi elementi in opremo. Mirnodobno se zaklonišča načeloma uporabljajo v druge namene (kleti, arhivi, prostori za razne dejavnosti) (Praprotnik 2015).

5.2.2 Zasavje

Na Upravi RS (URSZR) zasavske izpostave za zaščito in reševanje, ki ima v domeni zaklonišča v Trbovljah, Hrastniku in Zagorju ob Savi, trdijo, po navedbah častnika Dnevnik iz leta 2007, da sprejmejo v svoja zaklonišča nekaj manj kot 14.000 ljudi, kar pa predstavlja tretjino celotnega prebivalstva zasavske regije. Vendar v dejanski operativni uporabi niso vsa. Na zasavski Upravi RS za zaščito in reševanje vodijo le evidenco zaklonišč, ne pa njihovega dejanskega operativnega stanja. Takratna vodja zasavske izpostave Uprave RS Mojca Kropivšek je dodajala, da želi večina lastnikov zaklonišč, ki niso javna, prekategorizirati njihovo namembnost. Vendar po slovenski zakonodaji to ni možno (Petkovšek 2007).

5.2.3 Posavje, Dolenjska

V Posavju imajo 76 zaklonišč osnovne zaščite. Soočajo se s problemom lastništva blokovskih zaklonišč, kjer je proces etažnega lastninjenja zaobšel in dejansko lastništvo ne pripada nikomur. Posledično so zaradi nelastništva taka zaklonišča popolnoma neuporabna, ker nad njimi nihče ne izvršuje nadzora in jih ne vzdržuje. Težava je v prezračevalnih sistemih, kjer so baterije za njihovo delovanje prazne. Tesnitve vhodov v zaklonišča ne morejo več delovati v prvotnem stanju preprečevanja škodljivih delcev v zakloniščne prostore. V Posavju imajo samo dve zaklonišči, ki sta lastniško urejeni. Eno je v brežiškem vrtcu, drugo pa v krški občinski upravi. Obe zaklonišči sta vzorno vzdrževani (Petkovšek 2007).

Da je stanje zaklonišč v tako slabem in neurejenem stanju, je lahko alarmantno že zaradi aktivne jedrske elektrarne v Krškem, kjer bi v primeru nesreče bila urejena zaklonišča primarna zaščita ljudi pred nevarnimi učinki jedrske nesreče.

Mestna občina Novo mesto ima 43 zaklonišč, od tega so štiri javna in za njih skrbi sama mestna občina. Zaklonišče na Brodu – Irča uporablja za svoje namene Rdeči križ. Višji svetovalec za zaščito in reševanje na mestni občini Novo mesto Fikret Fejzić je potrdil, da so med najbolj vzdrževanimi zaklonišči tista, ki so grajena pri šolah in vrtcih, najbolj zanemarjena zaklonišča pa so tudi v tej regiji blokovska zaklonišča, za katere naj bi skrbeli upravljavci blokov. Mestna občina Novo mesto za vzdrževanje in tekoče zadeve letno namenja okoli 13.000 evrov (Fejzić 2015).

5.2.4 Gorenjska

Celotna Gorenjska regija ima v primerjavi z ostalimi regijami dobro vzdrževana zaklonišča, ki so opremljena z vsemi predpisanimi filtri, za kar je potrebnih sicer veliko finančnih sredstev. Mestna občina Kranj skrbi za 10 zaklonišč in vsa zaklonišča, ki so grajena v sklopu šol in vrtcev, medtem ko za blokovska zaklonišča tudi tukaj skrbijo upravniki stanovanj. V letu 2007 so imeli v mestni občini Kranja na deset tisoče evrov stroškov za vzdrževalna dela zaklonišč. Vsa omenjena zaklonišča je civilna zaščita uporabljala kot skladišča za opremo, vendar so si v mestni občini Kranj prizadevali, da bi hangar v vojašnici lahko uporabili za vso to opremo in sama zaklonišča s tem izpraznili ter jih pripravili za morebitno uporabo in jih oddajali raznim skupinam in društvom (Petkovšek 2007).

5.2.5 Goriška, Obala

Mestna občina Nova Gorica ima več kot 50 večjih zaklonišč, ki so bila zelo dobro vzdrževana. Blokavska protiatomska zaklonišča, ki jih je v mestni občini 18, so si stanovalci preoblikovali za razne shrambe itd. Ta zaklonišča naj ne bi bila tako dobro vzdrževana, vsaj kar se tiče zakloniščne namembnosti. V novogoriški občini so tedaj vzdrževali šest javnih zaklonišč (Solkan, Kromberk, na Cankarjevi cesti, v cerkvi Kristusa Odrešenika, na osnovni šoli Frana Erjavca in v Rožni Dolini). Vsa ta zaklonišča so dvonamenska, vendar je pomembno, da obdržijo svojo prvotno vlogo zaklonišč. Javna zaklonišča so zato dana v najem društvom, pomembnim za zaščito in reševanje, zaklonišča v ustanovah pa se uporabljajo za arhive. V mestni občini Nova Gorica so v letu 2007 za vsa vzdrževalna dela ventilacijskih naprav namenili okoli 10.000 evrov, po letošnjih podatkih pa v letu 2015 približno 8.000 evrov. Zaklonišča so bila večinoma grajena v letih med 1970 in 1988 (Zoratti 2015).

Na obali ima mestna občina Koper 47 zaklonišč, od tega so 4 javna. Skupna kapaciteta je 7.510 zakloniščnih mest, od tega je 970 zakloniščnih mest v javnih zakloniščih. Javna zaklonišča vzdržuje občina in imajo veljavna potrdila o primernosti, medtem ko za ostala zaklonišča na občini nimajo podatka. Občina zagotavlja sredstva za investicijska vzdrževanja in tekoče vzdrževanje zaklonišč. Za letna vzdrževanja vseh štirih javnih zaklonišč letno porabijo približno 3.000 evrov. Po njihovih ocenah bi znesel strošek servisiranja zaklonišča za pridobitev potrdila o primernosti okoli 10.000 evrov. Večina zaklonišč je bila v mestni občini Koper zgrajena v obdobju med letoma 1980 in 1985. Zaklonišča se večinoma uporabljajo dvonamensko. Javna zaklonišča se uporabljajo za skladiščenje opreme civilne zaščite, potrebe krajevnih skupnosti, skladiščenje opreme društva, ki delujejo na področju zaščite in reševanja, ter druge namene. Podatkov o uporabi hišnih zaklonišč na mestni občini Koper ne beležijo, medtem ko zaklonišča v organizacijah večinoma koristijo kot arhive (Rakar 2015).

5.2.6 Ljubljana

Na Oddelku za zaščito, reševanje in civilno obrambo, ki je del MOL, so navedli določene podatke in strategije, ki jih vodijo na področju javnih zaklonišč v občini.

Javna zaklonišča so bila v MOL grajena že konec 70. in na začetku 80. let prejšnjega stoletja, kar pomeni, da so glede na svojo osnovno funkcijo zastarela, hkrati pa materiali, s katerimi so

grajeni, izgubljajo svoje lastnosti. Lastnik oz. uporabnik, ki je v primeru javnih zaklonišč MOL, je dolžan javna zaklonišča redno vzdrževati. Redno vzdrževanje zajema urejanje okolice, časovne kontrole pregleda stanja, uporabnosti in delovanja vgrajenih filtroventilacijskih naprav ter sistemov za zaščito pred uporabo RKB in ostalega orožja ter pregled stanja bivalnih prostorov javnih zaklonišč (vhodi, zasilnih izhodi, prostori za gibanje, bivalni prostori, prostori za sanitarije, prostori za naprave in ostali povezovalni prostori). Na letni ravni to znese 6.500 evrov za vsa javna zaklonišča v MOL. Zaklonišča so bila zgrajena iz materialov, ki po toliko letih zgraditve nimajo več tiste trdnosti, da bi zagotavljali osnovno zaščito ob uporabi močnejšega orožja, npr. v primeru jedrskega in tudi sodobnega klasičnega bombardiranja v primeru vojne, kar pomeni, da ne dosegajo več standardov varnosti oz. njihovega osnovnega namena. Glede na to da so javna zaklonišča vzdrževana bolj v skladu s finančnimi možnostmi in potrebami, je seveda takšno tudi njihovo trenutno stanje.

Da je njihovo vzdrževanje izjemno drago, nam pove tudi podatek, da so v MOL za obnovo ene enote javnega zaklonišča MOL potrebovali okoli 75.000 evrov (s tem pa se ni zagotovila varnost pred uporabo sodobnih orožij). V MOL, kjer so odgovorni za zagotavljanje osnovne zaščitne funkcije zaklonišč, glede na trenutno finančno stanje v občini niso zmožni obnoviti vseh zaklonišč, zato se lotevajo postopne obnove posameznih zaklonišč glede na njihovo stanje.

V letu 2015 nameravajo nameniti za obnovo zaklonišč, med njimi tudi največjega zaklonišča pod Ljubljanskim gradom, okoli 20.000 evrov in v letu 2016 še dodatnih 16.000 evrov.

MOL ima v lasti 32 javnih zaklonišč, ki imajo skupno 9.211 zakloniščnih mest. Z njimi upravlja in je za njih odgovoren Oddelek za zaščito, reševanje in civilno obrambo MOL. V skladu z Uredbo o graditvi in vzdrževanju zaklonišč iz leta 1996 je naloga MOL na tem področju tudi, da vodi evidenco o vseh zakloniščih v MOL. Ta evidenca vsebuje podatke o vrsti zaklonišč s številom mest, naslovih in imenih lastnikov ter datumih rednih pregledov. To pa velja le za zaklonišča, ki so bila zgrajena in opremljena ter imajo izdana uporabna dovoljenja. Na Oddelku za zaščito, reševanje in civilno obrambo MOL vodijo evidenco zaklonišč, ne spremljajo pa njihovega dejanskega stanja.

V MOL je po podatkih 237 stanovanjskih zaklonišč s 46.000 zakloniščnimi mesti, 151 zaklonišč v podjetjih z 28.860 zakloniščnimi mesti in 84 zaklonišč v zavodih, šolah in vrtcih s

16.650 zakloniščnimi mesti. To pomeni, da je v MOL s skupno 503 zaklonišči možno zagotoviti 98.410 zakloniščnih mest. MOL javna zaklonišča oddaja v najem za uporabo v miru pod pogoji, navedenimi v Uredbi o stvarnem premoženju države in samoupravnih lokalnih skupnostih iz leta 1996.

Trenutno se nekaj javnih zaklonišč oddaja mladim glasbenim skupinam za izvajanje glasbenih vaj. Šest zaklonišč se že vrsto let oddaja društvom in drugim organizacijam, ki so vključeni v sistem zaščite, reševanja in pomoči MOL. Finančna sredstva, zbrana z najemninami, se ne porabljajo namensko za vzdrževanje javnih zaklonišč MOL, ampak se stekajo v integralni del proračuna MOL. Zaklonišča v stanovanjskih objektih v pretežni meri uporabljajo kot dvonamenska za skladišča, drvarnice, kolesarnice in za strojno ter drugo opremo.

Med gospodarsko krizo med letom 2008 in 2015 ni bilo na voljo finančnih sredstev za vzdrževanja zaklonišč, zato jih ima od 32 javnih zaklonišč samo 7 še veljavno potrdilo o primernosti zaklonišča, kar pomeni, da so primerno vzdrževana. V primeru, da bi želeli imeti urejeno vzdrževanje zaklonišč v skladu z Uredbo o vzdrževanju in uporabi zaklonišč iz leta 1996, bi bilo za detajlno obnovo ene enote javnega zaklonišča MOL treba zagotoviti okvirno od 30.000 do 40.000 evrov.

Stanje zaklonišč v podjetjih, zavodih in organizacijah je primerno, saj je večina zaklonišč dvonamenskih in jih danes uporabljajo predvsem za razne oblike skladišč ipd. Število zaklonišč za osnovno zaščito se je v zadnjem času zmanjšalo zaradi njihove prekategorizacije v zaklonišča za dopolnilno zaščito, ki se izvaja ob rekonstrukcijah in spremembi namembnosti objektov, v katerih so zaklonišča. Kakor ugotavlja Inšpektorat Republike Slovenije za varstvo pred naravnimi in drugimi nesrečami stanje zaklonišč in nerešenih nalog v zvezi z upravljanjem zaklonišč, je prišlo do izpada vzdrževanja zaklonišč. Lastniki stanovanj so kupili zraven skupnih prostorov tudi skupne dele in naprave, kamor sodijo tudi zaklonišča. Razen spremembe lastnine in v zvezi z njo vseh odprtih vprašanj obstaja tudi obdobje 10-letnega mirovanja oz. neizvajanja nalog vzdrževanja, kar je povzročilo dodatne posledice, tj. staranje lastnine brez servisa, zamenjave zastarelih delov, filtrov, oblik zaščite ipd. (Jasenc 2015).

5.2.7 Maribor

Skupno je v mestni občini Maribor 170 zaklonišč, od tega jih je le 8 javnih. Blokovskih zaklonišč imajo 92, njihovo stanje pa je odvisno od vsakega upravnika stanovanj posebej. Na mestni občini Maribor se srečujejo s problemom lastninjenja zaklonišč, ki so postavljena med stanovanjskimi objekti, ker ta niso bila vknjižena v etažno lastnino, tako da je njihova operativna funkcija zaklanjanja vprašljiva (Petkovšek 2007).

5.2.8 Murska Sobota

Po podatkih, pridobljenih od strokovnega sodelavca za zaščito in reševanje na mestni občini Murska Sobota, imajo v občini skupno 15 zaklonišč, ki skupno razpolagajo s 3.535 zakloniščnimi mesti osnovne zaščite, od tega s 1.900 zakloniščnimi mesti upravlja mestna občina Murska Sobota. Poleg teh je še 1.260 zakloniščnih mest dopolnilne zaščite v lasti ali upravljanju podjetij in zavodov.

Za tekoče vzdrževanje zaklonišč mestna občina Murska Sobota namenja po pogodbi z izvajalcem 5.000 evrov letno, za odpravo tekočih napak pa še dodatnih 5.000–10.000 evrov letno. V glavnem so bila zaklonišča zgrajena med leti 1980 in 1988 med vojno za osamosvojitve Slovenije, leta 1991 pa so bila tudi praktično uporabljena zaradi letalskih napadov.

MO Murska Sobota je prekinila pogodbe o oddaji v najem zaklonišč podjetjem s profitnimi nameni. Zadnjih 10 let te uporablja za skladišča sistema zaščite in reševanja ter delovanje društev, pomembnih za sistem zaščite in reševanja (Wolf 2015).

Milan Lampert, podsekretar za zaščitne ukrepe in varstvo pred NUS, je zapisal, da je v povprečju v celotni Sloveniji velika problematika s filtri za kolektivno zaščito. V nekaterih primerih so filtri fizično poškodovani, v drugih primerih pa jim je potekel rok uporabnosti. Samo zaklonišče pa brez filtrov za kolektivno varnost ne služi svojemu prvotnemu namenu in ne more nuditi varnosti ljudem pred nevarnimi delci. Tako zaklonišče prav tako ne dobi potrdila o primernosti.

V nekdanji Jugoslaviji so filtre za kolektivno varnost uvažali iz Srbije, po letu 1991 pa je na tem področju nastala velika praznina za dobavo novih delov. V sodobnejšem obdobju so se na tem področju pojavila podjetja, ki so začela manipulirati s proizvodnjo filtrov. Podjetja, ki so bila večinoma tuja, so začela vgrajevati nove filtre in posledično tudi nove vmesne dele. Vse skupaj bi naj po podatkih bili veliki investicijski vložki (Lampert 2006).

6 ZAKLJUČEK

V zaključnem delu raziskave diplomskega dela bom poskušal odgovoriti na postavljeno raziskovalno vprašanje, ki se je glasilo: »Ali imajo zaklonišča v Sloveniji po hladni vojni še vedno določeno varnostno-obrambno funkcijo ali se je njihova namembnost tekom sodobnega geopolitičnega stanja spremenila?«

Poleg odgovora na raziskovalno vprašanje v zaključnem delu diplomskega dela lahko naredim končni povzetek celotnega raziskovalnega dela, ki se je navezovalo na vprašanje zaklonišč v Sloveniji.

V začetnem delu diplomskega dela, ki zajema zgodovinski okvir, lahko povzamemo, da so o strategiji gradenj zaklonišč v Sloveniji razmišljale že takratne oblasti v Kraljevini Jugoslaviji. Do prvih dejanskih gradenj v pravem pomenu javnih zaklonišč je prišlo šele v času 2. svetovne vojne, ko so na slovenskih tleh okupacijske sile zaradi zaščite pred letalskimi napadi zavezniških sil potrebovale za zaščito vojakov in prebivalstva ter tudi vojaške opreme določeno zaščito. Po 2. svetovni vojni v času hladne vojne so se oblasti takratne FLRJ in kasneje SFRJ tega vprašanja glede gradenj zaklonišč lotile izredno resno. Že kmalu po koncu vojne so začele adaptirati in širiti dotedanja zaklonišča, ki so jih pred tem postavile okupacijske oblasti, kasneje s stopnjevanjem samih napetosti med zahodom in vzhodom pa so gradnjo zaklonišč le še pospešile. Obvezna je postala gradnja v skoraj vseh objektih. Nazadnje v zgodovini so bila zaklonišča v Sloveniji uporabljena med vojno leta 1991, po tem pa se je na njih začelo postopoma pozabljati.

Skozi pregled zakonodaje, ki obravnava zaklonišča, vidimo, da je vse »črno na belem«. Do sedaj še vedno velja pravilo, da je obvezna gradnja zaklonišč v naseljih nad 5.000 prebivalci, in sicer v zavodih, vrtcih, šolah in ostalih javnih organizacijah. V ostalih objektih je treba

kletne stropne primerno ojačati, da v primeru zrušitve objekta zdržijo težo. V prihodnje se nam obeta sprememba Uredbe o graditvi in vzdrževanju zaklonišč, ki bo te normative iz 5.000 prebivalcev dvignila na 10.000 prebivalcev. V pravilniku za tehnične normative o zakloniščih in zaklonilnikih je zapisano, da se morajo zaklonišča vzdrževati in na vsakih 10 let opravljati pregledi, ki na podlagi ustrezne tehnične zmogljivosti zaklonišča pridobijo potrdilo o primernosti za uporabo zaklonišča. Vse skupaj sem skozi poizvedovanja pri podjetjih, ki so pooblaščenca za navedene preglede in potrdila, izvedel, da se nekatera podjetja ne potegujejo za pridobivanje licence za pooblaščenca pregledovalca zaklonišč, ker do samih naročil za opravljanje te dejavnosti več ne prihaja.

Kljub temu sem z intervjuji, ki sem jih opravil z določenimi občinami, ki so zakonsko odgovorne za javna zaklonišča in njihova vzdrževalna dela, ugotovil, da se denar za določena redna vzdrževanja in investicije še vedno vlaga. Prav tako so določena zaklonišča po državi v dobrem stanju, tako javna in še posebej tista v zavodih, vrtcih in šolah. Najslabše pa je stanje zaklonišč v večstanovanjskih objektih, kjer se soočajo s problemom lastništva, prav tako pa lastniki nimajo volje ne denarja investirati v zaklonišča, večina pa se jih uporablja v druge namene, torej imajo dvonamensko uporabo, kot so skladišča, arhivi, prostori za razna društva itd.

V vseh primerih zaklonišč, ki niso pod budnim očesom vzdrževanja, se pojavlja problem s prezračevalnimi sistemi, v katerih so filtri, ki čistijo zunanji zrak pred škodljivimi delci, zastareli in potrebni zamenjave. Samo stanje javnih zaklonišč se razlikuje od občine do občine.

Z analizo intervjuja s poveljnikom civilne zaščite RS Srečkom Šestanom prav tako lahko pridemo do sklepa, da je v Sloveniji to vprašanje zaklonišč preveč zanemarjeno in premalo urejeno. Zavedanje za varnostne namembnosti zaklonišč in pomembnosti tega vprašanja glede varnosti prebivalstva v Sloveniji je premalo. Po njegovem mnenju nikoli ne smemo pozabiti na zgodovino in na morebitne nevarnosti, ki se nam lahko pripetijo v sedanosti, kaj šele v prihodnosti, katerih pa ne moremo predvideti.

V Sloveniji se ne zavedamo nevarnosti jedrske nesreče, kljub temu da imamo v posesti jedrsko elektrarno Krško. Javnost nima interesa in ne vidi možnosti ostalih ogrožanj, kot so globalni konflikti, ki so močno povezani z interesi držav velesil. Kljub tako kompliciranemu

vprašanju, ki se navezuje na varnostno namembnost zaklonišč v Sloveniji, pa lahko na podlagi raziskave zatrdim, da v Sloveniji zaklonišča še vedno ohranjajo določeno varnostno namembnost in svojo prvotno funkcijo. Denar za redna vzdrževanja in nekatere investicije se v določeni količini namenja. Skozi pogovore s strokovnjaki iz tega področja, tako na lokalni kot na državni ravni, sem spoznal, da se zavedajo pomembnosti zaklonišč za prihodnje rodove in morda tudi za sedanje, vendar je vse skupaj v Sloveniji politično obarvano, prav tako tudi zaklonišča in njihova prihodnost.

7 LITERATURA

1. Biček, Franc. 2015. Intervju z avtorjem. Ljubljana, 2. junij.
2. eGradiva. 2015. *Hladna vojna*. Dostopno prek: http://egradiva.gis.si/web/9.-razred-zgodovina/hladna-vojna?p_p_id=ZOS_T08_P01_WAR_ZOS_T08_P01portlet_INSTANCE_5De9&p_p_lifecycle=0&p_p_state=maximized&p_p_mode=view&p_p_col_id=column-2&p_p_col_count=6 (18. april 2015).
3. Fejzić, Fikret. 2015. Intervju z avtorjem. Ljubljana, 2. junij.
4. Grizold, Anton. 1992. *Razpotja nacionalne varnosti*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
5. Himmerlich, B. in J., Miljevič. 2005. *Bombe na Celje: letalski napadi na Celje med drugo svetovno vojno*. Celje: Zgodovinski arhiv Celje. Dostopno prek: <http://www.ce.sik.si/raziskovalne/4200904243.pdf> (11. april 2015).
6. Jasenc, Uroš. 2015. Intervju z avtorjem. Ljubljana, 24. februar.
7. Lacko, Jože. 1986. *Stališče slovenskih graditeljev o gradnji in uporabi zaklonišč*. Diplomsko delo. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo. (25. junij 2015)
8. Lampert, Milan. 2006. *Gradnja, vzdrževanje, ter raba zaklonišč*. Ljubljana: Uprava RS za zaščito in reševanje.
9. Mestni gradbeni urad Ljubljana. 1944. *Poročilo o dokončanju zaklonišča Šiška*. Ljubljana: Zgodovinski arhiv Ljubljana.
10. Mestni projektivni biro v Ljubljani. 1951. *Tehnično poročilo*. Ljubljana: Zgodovinski arhiv Ljubljana.
11. *Navodilo o zakloniščnem redu*. Ur. l. RS 1/1997. Dostopno prek: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=19971&stevilka=9> (16. april 2015).
12. Oddelek za protiletalsko zaščito. 1943. *Poročilo Upravi policije*. Ljubljana: Zgodovinski arhiv Ljubljana.
13. Petkovšek, Jana. 2007. Prazna zaklonišča so velik strošek. *Dnevnik*, 6. december. Dostopno prek: <https://www.dnevnik.si/285602> (15. april 2015).
14. Praprotnik, Danilo. 2015. Intervju z avtorjem. Celje, 29. maj.
15. *Pravilnik o tehničnih normativih za zaklonišča in zaklonilnike*. Ur. l. RS 17/1998. Dostopno prek: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=199817&stevilka=733> (16. april 2015).

16. Protiletalska zaščita. 1951. *Statistični račun*. Ljubljana: Zgodovinski arhiv Ljubljana.
17. --- 1952. *Tehnično poročilo*. Ljubljana: Zgodovinski arhiv Ljubljana.
18. Rakar, Igor. 2015. Intervju z avtorjem. Koper, 10. junij.
19. Rus. 1944. *Pismo Mestnemu poglavarstvu*. Ljubljana: Zgodovinski arhiv Ljubljana.
20. Sikošek, Edvard. 1988. *Pomen in možnosti mirnodobne uporabe zaklonišč*. Diplomsko delo. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo.
21. Slovar slovenskega knjižnega jezika. 1995a. *Namembnost*. Ljubljana: DZS.
22. --- 1995b. *Zaklonišča*. Ljubljana: DZS.
23. Šestan, Srečko. 2015. Intervju z avtorjem. Ljubljana, 1. junij.
24. Šorn, Mojca in Jure Gašparčič. 2012. Narodna skupščina Kraljevine Jugoslavije na pragu druge svetovne vojne: priprave na zračni napad in evakuacijo. V *Prispevki za novejšo zgodovino*, 127–139. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino. Dostopno prek: <http://www.sistory.si/publikacije/prenos/?target=pdf&urn=SISTORY:ID:30216#page=128> (14. april 2015).
25. Šorn, Mojca. 2007. *Življenje Ljubljančanov med drugo svetovno vojno*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino.
26. Uprava Republike Slovenije za zaščito in reševanje. 2015. *Namen zaklonišča*. Dostopno prek: <http://www.sos112.si/slo/page.php?src=pr11.htm> (1. junij 2015).
27. *Uredba o graditvi in vzdrževanju zaklonišč*. Ur. l. RS 57/1996. Dostopno prek: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=199657&stevilka=3322> (16. april 2015).
28. Visoki komisariat za ljubljansko pokrajino. 1943. *Dela za protiletalska zaklonišča*. Ljubljana: Zgodovinski arhiv Ljubljana.
29. Wolf, Stanislav. 2015. Intervju z avtorjem. Murska Sobota, 1. junij.
30. *Zakon o varstvu pred naravnimi in drugimi nesrečami (ZVNDN-UPB1)*. Ur. l. RS 51/2006. Dostopno prek: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200651&stevilka=2182> (15. april 2015).
31. Zoratti, Bogdan. 2015. Intervju z avtorjem. Nova Gorica, 3. junij.
32. Žurga, P. Janez. 1943. *Strokovno mnenje o geoloških razmerah ozemlja za predvidena zaklonišča v Šiški*. Ljubljana: Zgodovinski arhiv Ljubljana.